

spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho. [On the Issue of Upbringing Moral Values Among Pupils in the Pedagogical Heritage of V. O. Sukhomlynskyi]. Kyiv.

2. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu: Zbirnyk naukovykh prats / Za zah. red. prof. V. I. Sypchenka (2007)*. [Humanization of the Educational Process: Collection of Scientific Works / edited by prof. V. I. Sypchenko] Sloviansk.

3. Petrenko, O. B. (2014). *Pedahohika dialohu V. O. Sukhomlynskoho yak umova vykhovannia tolerantnosti osobystosti*. [Pedagogy of V. O. Sukhomlynskyi's Dialogue as a Condition for the Education of Personality Tolerance]. Mykolaiv.

4. Sukhomlynska, O. (2003). *Vypredzhaiuchy chas... (Vasyl Oleksandrovykh Sukhomlynskyi – do 85-richchia vid dnia narodzhennia)*. [Antedate Time ... (Vasyl A. Sukhomlynskyi – to the 85th anniversary of his birth)]. Kyiv.

5. Sukhomlynskyi, V. O. (1978).. *Batkovska pedahohika*. [Parent Pedagogy]. Kyiv.

6. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory. V 5-ty t.* [Collected Works. In 5 volumes]. Kyiv.

7. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). *Dukhovnyi svit shkoliara*. [The Spiritual World of a Student]. Kyiv.

8. Sukhomlynskyi, V. O. (1970). *Pavlyska serednia shkola*. [Pavlysh Secondary School]. Kyiv.

9. Sukhomlynskyi, V. O. (1970). *Narodzhennia hromadianyna*. [The Birth of the Citizen]. Kyiv.

10. Sukhomlynskyi V. A. (1975). *O vospitanii*.

[About Education]. Moscow.

11. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Sertse viddaiu ditiam*. [I Give My Heart to Children]. Kyiv.

12. Sukhomlynskyi, V. A. (1990). *Khrestomatija po jetike*. [Chrestomathy on Ethics]. Moscow.

13. *Jetiudy o V. A. Sukhomlynskom. (2008). Pedagogicheskije apokryfy*. [Pedagogical apogriphs]. Kharkiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯЩУК Інна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Наукові інтереси: методика виховання у вищій школі, управління освітою, історія освіти, спадщина В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

YASHCHUK Inna Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, the Dean of the Faculty of Primary Education and Philology of the Khmelnytsky Humanities Pedagogical Academy.

Circle of scientific interests: the methodology of upbringing in higher education, the management of education, the history of education, the heritage of V. Sukhomlynskyi, Sh. Amonashvili.

Дата надходження рукопису 09. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул

УДК 37(09) Сухомлинський

ДОВГА Тетяна Яківна –

кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID iD: 0000-0002-4219-0194
e-mail: t_dovga@ukr.net

ІДЕЯ САМОТВОРЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЦІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, прагнення нашої держави стати рівноправним членом міжнародного співтовариства зумовили новий етап модернізації освіти, метою якого є перегляд змісту всіх освітніх ланок, докорінне переосмислення пріоритетів у навчанні та вихованні дітей і молоді, підготовки педагогів нової генерації. В умовах становлення та розвитку Нової української школи набувають особливої ваги педагогічні ідеї та погляди Василя Олександровича Сухомлинського.

В. О. Сухомлинський називав професію вчителя людинознавством, а виховання – творенням людини. Видатний педагог звертався до вчителів зі словами: «Ми маємо

справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя» [18, с. 420].

Педагогіка Василя Сухомлинського – невичерпне джерело ідей, що продовжують надихати сучасних фахівців у галузі освіти та спонукають до їхнього практичного втілення в умовах сьогодення. Особливо цінними є ідеї, що стосуються педагогіки гуманізму, дитиноцентризму, толерантності, співробітництва («гармонії взаємного доторкання сердець»); ролі педагога, як «наставника, натхненника, хранителя, творця духовного життя людини» тощо. Особистість учителя для нього була «проблемою, яка ніколи не відійде

на другий план». Усе це вимагає зміни підходів до професійної підготовки майбутнього вчителя, зміст якої стрімко оновлюється під впливом загальноєвропейських та світових тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі простежуються неодноразові звернення до проблеми самовдосконалення та дотичних до нього процесів, вивченням яких займаються дослідники О. Є. Антонова, Л. В. Батліна, Ю. О. Єгорова, О. М. Єракторіна, Н. К. Орішко, О. І. Пенькова, О. С. Прокопова, Н. В. Пророк, Н. В. Уйсімбаєва, С. М. Хатунцева, І. В. Шаповалова, Т. М. Яблонська та ін. Зокрема, проблема самоефективності знайшла висвітлення в працях психологів А. Бандури, Т. Й. Васильєвої, М. І. Гайдара, Т. О. Гордєєвої, Д. О. Леонтєва, В. Г. Ромека, О. В. Шепелевої та ін. Сутність, особливості, основні напрями і методи самовиховання розкрито в працях О. І. Донцова, С. Г. Карпенчук, О. І. Кочетова, Л. Н. Куликової, П. Н. Осипова, Л. І. Рувинського, М. Г. Тайчинова та ін. Проблему професійної самоосвіти досліджують Е. А. Карпенко, Н. С. Михайлова, С. І. Саламандра, Н. Г. Сидорчук, В. П. Шпак та ін. Питання професійного самопроектування розробляються Н. І. Білик, О. І. Івановою, О. Р. Новською, О. Є. Остапчук та ін. Феномен «самотворення» дотепер залишається об'єктом наукового аналізу зарубіжних і вітчизняних психологів, що спостерігається в працях М. Й. Боришевського, Н. Д. Володарської, А. К. Маркової, Л. І. Пилипенко, Л. З. Сердюк, Т. В. Цимбал та ін.

Мета статті: актуалізувати педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського в контексті проблеми саморозвитку та самовдосконалення вчителя та учня; дослідити прояви ідеї самотворення особистості, проаналізувати напрями її розроблення в сучасних наукових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значна кількість сучасних психолого-педагогічних досліджень нині зосереджується на вивченні процесів саморозвитку та самовдосконалення особистості. Такі вчені, як Н. М. Мирончук, О. Є. Остапчук, В. А. Фрицюк та ін. стверджують, що феномен саморозвитку представлений у наукових дослідженнях як постійний, усвідомлений і керований процес, результатом якого є удосконалення фізичних, духовно-творчих і розумових можливостей людини, розгортання її індивідуальності. Поширена думка, що саморозвиток – це безперервний рух до самовдосконалення, який

здійснюється особистістю протягом усього життя та потребує від неї значних зусиль на шляху до поставленої мети.

Основою професійного саморозвитку О. Є. Остапчук називає особистісний саморозвиток, спрямований на становлення творчої індивідуальності майбутнього фахівця. Стимулом до саморозвитку є прагнення людини до виявлення, усвідомлення й удосконалення своїх особистісних якостей. Професійний саморозвиток потребує безпосередньої участі особистості у практичній професійній діяльності, а його засобами можуть бути самовиховання, самоосвіта й самовдосконалення [9].

В. І. Андреев визначає здатність до самовдосконалення як спроможність людини активно працювати над собою, вдосконалюючи себе, свої творчі, професійні та інші якості особистості [1].

За визначенням О. Орлової, особистісне самовдосконалення – це така робота над собою, яка передбачає усвідомлений розвиток своїх (власних) здібностей, свідоме прагнення удосконалення свого (власного) особистісного потенціалу, формування здатності до самопізнання, самопроектування, самореалізації в процесі цілеспрямованої творчої самостійної діяльності та супроводжується прийняттям рішень [8].

Теоретичне підґрунтя процесів саморозвитку та самовдосконалення складають філософська категорія «Я-концепції» та феномен «самості». «Я-концепція» – система уявлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує свою взаємодію з навколишнім світом, відносини з іншими людьми та ставлення до себе. Феномен «самості» виникає під впливом багатьох самопроцесів (психологи надають їм особистісно-перетворювального змісту). До них належать: самосвідомість, самопізнання, самовизначення, самооцінка, самоактуалізація, самотрансценденція, самореалізація, самовираження, самоствердження, самоконтроль, самокорекція, самонавчання, самоосвіта, самовиховання, саморозвиток, самомотивація, самостимулювання, самопрограмування, самозахист, самопомога, самотворення, самоорганізація, самоврядування, саморегуляція, самодисципліна, самоконкуренція тощо. Всі самопроцеси взаємопов'язані між собою [4].

Результати наукових досліджень переконують, що процеси саморозвитку та самовдосконалення передусім утілюються в таких самопроцесах: самопобудова, самотворення (А. К. Маркова); самодобудова (В. О. Сластьонін); самоформування; самозміна (А. В. Мудрик, Т. В. Цимбал); самопроектування (О. Є. Остапчук, Н. І. Білик, О. Р. Новська); самотворення (М. Й. Бори-

шевський, Л. З. Сердюк, Т. В. Цимбал) тощо.

Представники психологічної науки своєрідно тлумачать процес самотворення особистості. Зокрема, М. Й. Боришевський відносить його до умов «гармонійного розвитку особистості», «самореалізації», «повноцінного індивідуального життя, а також продуктивного включення у життя суспільне», називає «стрижневою сутнісною здатністю, що забезпечує можливість безперервних змін у структурі особистості» та вважає невіддільним від процесів розвитку та самовдосконалення.

На переконання вченого, самотворенням займається той, хто не вважає себе досконалістю, але прагне до цього, знаючи, що цей процес нескінченний, однак благодатний, оскільки створює відчуття поступу, досягнення чогось нового. Суттєвою ознакою еталонів самотворення є їхня динамічність, яскраво виражена тенденція до постійних позитивних змін, перманентного наближення до верхинних ознак досконалості [2].

Л. З. Сердюк розглядає самотворення особистості як самодетермінований феномен, що зумовлюється та опосередковується комплексом взаємопов'язаних параметрів особистості, зокрема цінністю саморозвитку, цілісністю сприйняття життєвого шляху, самоприйняття, вірою в свої сили, готовністю до самозмін тощо. Базисними векторами моделі процесу самотворення особистості є потреба в саморозвитку (самореалізації), самоприйняття та життєва перспектива особистості [11].

Т. В. Цимбал стверджує, що самотворення виявляється у діях людини, спрямованих на саму себе, на вироблення якостей, що відповідають даній ситуації, ідеалам, аксіологічній системі та життєвим цілям особи. В процесі самотворення як саморуху людина змінює не тільки себе, а й зовнішнє середовище, умови свого життя. Самотворення, самоформування людини відбувається всупереч зовнішнім та внутрішнім протидіям. Самовибудовування особистості відбувається за своїм же власним проектом, власно обраними засобами та матеріалами, на певному етичному підґрунті.

Самотворення як самозміна – це не зміна себе стосовно зовнішнього предметного світу, а внутрішня трансформація, що веде до самоствердження та саморозвитку особистості [22].

В своїх працях В. О. Сухомлинський торкається різноманітних самопроцесів. І, хоча термін «самотворення» в нього відсутній, натомість широко використовуються поняття самопізнання, самоосвіта, самовиховання, самодисципліна, самооцінка тощо, які є дотичними до феномену самотворення та різнобічно його характеризують. Виділимо їх

серед наукових надбань видатного педагога та покажемо шляхи реалізації його ідей у сучасних наукових дослідженнях.

Самопізнання. В. О. Сухомлинський наголошував на необхідності самопізнання та вважав його основою самовиховання: «Щоб спонукати особистість до самовиховання, необхідно, передусім, учити її пізнавати себе й виховувати себе. Виховання почуттів, дисциплінування думки й волі, вироблення й урівноважування характеру – усе це людина повинна робити сама, пізнаючи себе й оволодіваючи собою» [18, с. 602].

В його працях зустрічаються думки про роль самопізнання в період дитинства і юності, його значення для морального розвитку юної особистості: «Я твердо переконаний: пізнаючи навколишній світ, дитина повинна пізнати саму себе, проїнятися почуттям глибокої поваги до себе. Самоповага – це мати самовиховання. У почутті власної гідності – одно з найсильніших джерел людської честі, доброго імені, здорового самолюбства» [14, с. 286].

В. О. Сухомлинський відзначає ту особливість, що вихованець і вихователь стають один для одного об'єктами взаємного пізнання: «Життя переконує, що вихованець – дзеркало вихователя. Мистецтво й майстерність виховання полягають в тому, щоб уміти бачити себе в образі вихованця, в тій істоті, що мислить, відчуває, переживає, істоті, яку ми *творимо* з маленької дитини». Водночас, вихованець пильно придивляється до вихователя, особистість якого має стати для нього взірцем: «Пізнаючи світ, людина не може не пізнавати і нас. Знання, що ми їй даємо, не є чимось невіддільним від нашої особистості. Вони злиті із світом людських почуттів і переживань» [18, с. 559–560].

Ці слова відомого вченого знайшли розвиток у працях сучасних дослідників, які стверджують, що самопізнання «здійснюється через різноманітні форми порівняння себе з іншими людьми, спираючись переважно на зовнішні моменти. Спостерігаючи поведінку людей у подібних ситуаціях, індивід виробляє уявлення, а в подальшому – поняття про певну психологічну якість, властивість. Згодом ця якість переноситься на себе, внаслідок чого виявляються ступінь присутності цієї психологічної якості, її виразність, форми прояву, рівень розвитку тощо. <...> Здійснюється і зворотний процес – проекція своїх якостей на іншого» [3, с. 42].

Самооцінка. Василь Олександрович надавав величезного значення самооцінці: «Правдива оцінка самого себе – що я вже можу і чого не можу, як я просуваюся до тієї вершини самовдосконалення, досягнувши якої, я маю право сказати: я *господар своєї волі*, –

правдива оцінка всього цього є наріжним каменем правдивості і чесності» [18, с. 600].

Самооцінка вимагає, насамперед, критичного ставлення до себе: «Якщо в дитинстві людина пережила задоволення від того, що їй удалося подолати свої слабкості, вона починає критично ставитися до себе. А з цього починається те пізнання самого себе, без якого не може бути ні самовиховання, ні самодисципліни» [13, с. 233].

Сьогодні ці умовисновки широко інтерпретуються сучасними авторами. Так, П. В. Вітебська вважає самооцінку ядром особистості, важливим регулятором її поведінки. Від самооцінки залежать взаємовідносини людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Так само самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особистості [3].

Як зазначає Л. Г. Терлецька, самооцінка – судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей порівняно з певним еталоном, зразком. Самооцінка – вияв оцінного ставлення людини до себе. Якщо на початкових стадіях самооцінювання еталоном виступають якості інших людей або оцінні судження дорослих чи норми поведінки, правила, то пізніше – еталони «внутрішні», коли дитина вже здатна сама судити про міру наявності в неї певної якості в певний момент порівняно з тим, якою вона була раніше. На цьому ґрунтується здатність оцінювати себе з погляду динаміки якостей, властивостей [21].

Самоосвіта. В. О. Сухомлинський неодноразово вказував на роль самоосвіти в житті людини, підкреслював її значення для налагодження людських стосунків: «Самоосвіта – це не механічне поповнення знань, не замкнутість і відірваність від людей, а живі людські взаємовідносини. Інтелектуальне життя школи немислиме без тих тонких взаємин, в яких людина відкривається перед людиною як велике духовне багатство. Суть їх має полягати в обміні знаннями, вміннями. Передаючи свої знання людям, людина пізнає іншу людину й себе. Інтелектуальні почуття при цьому тісно переплітаються з почуттями моральними: людина переживає в собі зародження почуття обов'язку перед людьми. У складному переплетенні цих почуттів – запорука попередження інтелектуального егоїзму, коли людина задоволена тим, що знає, а до інших їй байдуже» [15, с. 426–427].

З погляду Василя Олександровича, самоосвіта школярів «являє собою єдність оволодіння знаннями на уроках і тієї самостійної інтелектуальної праці вдома, над книжкою, в якій виражається тривалий процес становлення нахилів, здібностей, покликання»

[15, с. 424].

Необхідність самоосвітньої діяльності для вчителя він пояснював так: «Учителіві потрібен вільний час, щоб обдумувати нові досягнення науки, поповнювати свої знання, узагальнювати набутий досвід. <...> І найголовніше, для чого вчителіві потрібний час, – це читання. Без читання, без духовного життя вчителя серед книжок втрачають сенс усі заходи підвищення його педагогічної кваліфікації» [16, с. 73].

При цьому В. О. Сухомлинський був твердо переконаний, що систематичне читання безперервно поповнює море знань учителя, саме завдяки систематичному читанню відбувається вдосконалення педагогічної майстерності. Віддаючи належне роботі з підручником, педагог все ж застерігає вчителів від звички обмежувати себе матеріалом підручника в підготовці до уроків: «Шкільний підручник стає з кожним роком усе меншою й меншою краплею в морі знань педагога. Справа тут не тільки в кількісному зростанні теоретичних знань учителя. Кількість переходить у якість: чим ширший фон, на якому шкільний підручник виглядає, як маленький промінь, в яскравому потоці світла, тим помітніша та професійна якість, яка створює фундамент педагогічної майстерності: здатність розподіляти увагу в процесі викладу матеріалу на уроці ...» [18, с. 442].

На підставі узагальнення поглядів різних авторів на самоосвітню діяльність, білоруські вчені Е. О. Карпенко, С. І. Саламандра відзначають, що самоосвіта визначається як творення себе, самопобудова, свідоме творення своєї особистості, близьке до слова «самотворення». А самоосвітньою діяльністю автори називають вид діяльності, метою і завданням якої є цілеспрямована і доцільна самозміна суб'єкта. У зв'язку з цим, особистість включається не лише в самостійну пізнавальну діяльність, але й у інші види діяльності, що дозволяє вирішити завдання побудови нового «образу Я» та втілити його в реальність [7, с. 194].

Самовиховання. Самовиховання було предметом особливої уваги Василя Олександровича, він уважав його закономірним результатом виховання: «Виховання, що спонукає до самовиховання – це і є, за моїм глибоким переконанням, справжнє виховання». Починати процес самовиховання варто з найважчої перемоги – «над самим собою», вміння «примусити себе». Це слід робити «в дитинстві і ранньому отроцтві, від 7 до 10–11 років. Якщо цей період пропущено, неминуче постане проблема з перевихованням» [13, с. 231–232].

Директор Павлівської школи звертався до вчителів з настановою: «Самовиховання

потребує дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж був учора. Самовиховання можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до найтонших, суто людських засобів впливу – доброго слова, ласкавого чи докірливого погляду. Не може йтися про самовиховання, якщо людина звикла до грубості й реагує тільки на «сильне» слово, окрик, примус. За самою суттю своєю самовиховання передбачає віру людини в людину, звертання до честі й гідності людини. Педагогічне керівництво самовихованням – це насамперед відносини між педагогом і вихованцем, пройняті глибокою взаємною вірою в добрі наміри» [18, с. 602].

Сучасні дослідники Ю. Р. Сурмяк, Л. Г. Кудрик розглядають самовиховання в контексті самоуправління й саморегуляції особистості. Під самовихованням вони розуміють управління суб'єктом власною активністю, спрямовану на зміну своєї особистості відповідно до свідомо поставлених цілей, ідеалів та переконань. Самовиховання передбачає певний рівень розвитку особистості, її самосвідомості, здатності до аналізу під час свідомого зіставлення власних вчинків з учинками інших людей, а також стійкої установки на постійне самовдосконалювання шляхом здійснювання вольових зусиль [12].

Появою в педагогічному тезаурусі термінів «самоіміджування» та «іміджотворення», на наш погляд, підтверджується той факт, що ідеї В. О. Сухомлинського в сучасних умовах наповнюються новим змістом та продовжують стрімко розвиватися.

Самоіміджування та іміджотворення. Як зауважує М. Й. Боришевський, «... хронологічно першою для людини, що стає на шлях самовдосконалення, є зміна соціального образу – іміджу. Розширення соціальних зв'язків і збільшення їхньої різноманітності шляхом включення особистості в нові соціальні ситуації і види діяльності створюють нові внутрішні можливості для самотворення» [10, с. 28].

Про те, наскільки важливим для людини є враження, яке вона створює про себе в соціумі, В. О. Сухомлинський говорив так: «... ви, індивідум, живете серед людей. Люди бачать вас щогодини і щохвилини. Люди відчують вашу присутність навіть тоді, коли не бачать вас. Кожна річ матеріального світу, з яким ви стикаєтеся, залишає на собі ваш слід. Але найпомітніший, інколи незгладимий слід ви залишаєте в людях, з якими спілкуєтеся. Справжній людині небайдуже, що про неї

думають, як її оцінюють інші люди» [18, с. 607].

Та все ж, наставник молоді не обмежував свої настанови лише спонукуванням до зовнішньої краси. Він звертався до учнів з такими словами: «Людина прагне бути красивою, хоче мати гарний вигляд – це закономірно. Але здійсненність цього прагнення залежить від морального обличчя – від того, якою мірою краса людини зливається з її творчою, діяльною суттю. Найяскравіше людська краса виявляється, коли людина зайнята улюбленою діяльністю – зовнішній вигляд ніби освітлюється внутрішнім натхненням [20].

В роздумах про педагогічне покликання В. О. Сухомлинський попереджав: «Учителів не можна бути холодною, байдужою людиною. Холодна безпристрасність і скрупульозне зважування всього, що відбувається, побоювання допуститися неточності в дотриманні всіляких регламентацій викликає в дітей насторожене ставлення до вчителя, недовіру. Занадто безпристрасного вчителя діти не люблять, вони ніколи не розкривають перед ним своє серце [18].

На протипагу зазначеним якостям, Василь Олександрович відзначав таке: «Людяність, чуйність, душевність, вимогливість, як основа взаємовідносин учителя й учня – це моральна й педагогічна ідея, але ця ідея в десяти талановитих майстрів педагогічної праці знаходить десять цілком різних виявів» [17, с. 477].

У зв'язку з цим, вважаємо доречним висловити власне припущення про необхідність володіння вчителем такими аспектами професійної діяльності, як іміджотворення та самоіміджування.

Іміджотворення, іміджотворча діяльність – це рефлексивно-творча діяльність учителя, яка передбачає використання особистісно-професійного іміджу з метою особистого самозростання та професійного самовдосконалення. Під впливом іміджотворчої діяльності відбувається інтенсивний розвиток особистісних та професійно значущих іміджевих характеристик учителя, утверджується його іміджева позиція в педагогічному процесі [6].

Самоіміджування – процес побудови та вдосконалення особистого іміджу, що володіє заданими властивостями, а також перетворення іміджу, що вже існує, з метою досягнення нових цілей. Навчання прийомів самоіміджування – важлива умова професійного становлення фахівця будь-якої сфери [5].

В педагогіці Василя Сухомлинського можна віднайти поради, що мотивують до професійного самотворення, як-от: «Якщо

хочеш бути красивим, працюй до самозабуття, працюй так, щоб ти почував себе творцем, майстром, господарем в улюбленому ділі. Працюй так, щоб очі твої виражали одухотвореність великим людським щастям – щастям творчості. Зовнішня краса має свої внутрішні, моральні джерела. Улюблена творчість накладає відбиток на риси обличчя, робить їх тоншими, виразнішим» [20, с. 414].

«Улюбленим і авторитетним учитель стає не тільки тому, що досконало знає свій предмет, а й тому, що, глибоко люблячи його, поєднує в своєму серці цю любов з любов'ю до людини-дитини» [19, с. 114].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрому. Ідея самотворення особистості набула плідного розвитку на теренах педагогіки Василя Сухомлинського. Наразі вона успішно розробляється в наукових дослідженнях, які слугують підтвердженням того, що спадщина видатного вченого залишається невичерпним джерелом педагогічних інновацій. На перспективу вважаємо вельми корисним вивчення теоретичних і практичних аспектів іміджотворення та самоіміжування особистості майбутнього вчителя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Конкурентология. Учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности / В. И. Андреев. – Казань: Центр инновационных технологий, 2004. – 468 с.
2. Боришевський М. Концептуальні засади проблеми самотворення особистості / М. Боришевський // Психологія особистості. – 2013. – №1. – С. 39–47.
3. Вітебська П. В. Самопізнання як основа глибокого психологічного розвитку особистості і формування педагогічного оптимізму вихователя / П. В. Вітебська. // Наука і освіта. – 2010. – № 9. – С.40–43.
4. Егорова Ю. А. Ориентировочные основы целеполагания в сфере самосовершенствования / Ю. А. Егорова // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия Е: Педагогические науки. Педагогика. – №15. – 2012. – С. 27–40.
5. Довга Т. Я. Іміджеві акценти в професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи / Т. Я. Довга // Витоки педагогічної майстерності. Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Вип. 18. – Полтава, 2016. – Серія «Педагогічні науки». – С. 90–96.
6. Довга Т. Я. Стимулювання інтересу студентів до іміджотворення в освітньому середовищі університету / Т. Я. Довга // Наукові записки. – Вип. 147. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2016. – С. 62–65.

7. Карпенко Э. А. Самообразовательная деятельность как педагогическая проблема в развитии личности / Э. А. Карпенко, С. И. Саламандра // Актуальные вопросы права, образования и психологии: сборник научных трудов. – Вып. 5. – Могилев, 2017. – С. 192–199.
8. Орлова О. Особистісне самовдосконалення учня основної школи: аналіз категорій та понять / О. Орлова // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2013. – Ч. 1. – С. 188–196.
9. Остапчук О. Професійний саморозвиток і самопроектування в системі педагогічної освіти / О. Остапчук // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 13–18.
10. Самотворення у розвитку особистості: науково-методичний посібник / Л. З. Сердюк, Т. М. Яблонська, О. І. Пенькова, Н. Д. Володарська [та ін.]; за ред. Л. З. Сердюк. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 93 с.
11. Сердюк Л. З. Самотворення особистості як цілісний самодетермінований феномен / Л. З. Сердюк // Актуальні проблеми психології. – 2015. – Т. 7, Вип. 38. – С. 422–431.
12. Сурмяк Ю. Р. Психологічна готовність викладачів ВНЗ до організації самовиховання студентської молоді / Ю. Р. Сурмяк, Л. Г. Кудрик // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць; гол. ред. М. М. Цимбалюк. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – Вип.1. – С. 343–352.
13. Сухомлинський В. О. Виховання і самовиховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 229–239.
14. Сухомлинський В. О. Залежить тільки від вас / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 284–288.
15. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
16. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
17. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1976–1977. – Т. 4. – С. 393–626.
18. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–654.
19. Сухомлинський В. О. Суспільство і вчитель / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 108–122.
20. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 2. – С. 149–416.
21. Терлецька Л. Г. Процес самопізнання, його структура і роль у становленні особистості

[Електронний ресурс] / Л. Г. Терлецька // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2012. – Вип. 14. – С. 152–158.

22. Цимбал Т. В. Самотворення як відповідь на екзистенційні виклики / Т. В. Цимбал // Людяність творчості як творчість людяності: Матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського. – К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2017. – С. 232–234.

REFERENCES

1. Andreev, V. Y. (2004). *Konkurentolohyia. Uchebnyi kurs dlia tvorcheskoho samorazvytia konkurentosposobnosti*. [Training course for creative self-development of competitiveness]. Kazan.

2. Boryshevskiy, M. (2013). *Kontseptualni zasady problemy samotvorennia osobystosti*. [Conceptual foundations of the problem of self-development of personality]. Moscow.

3. Vitebska, P. V. (2010). *Samopiznannia yak osnova hlybokoho psykholohichnoho rozvytku osobystosti i formuvannia pedahohichnoho optymizmu vykhovatelja*. [Self-knowledge as the basis of deep psychological development of personality and formation of teacher's optimism of the educator]. Kyiv.

4. Ehorova, Yu. A. (2012). *Oryentirovochnye osnovy tselepolahanyia v sfere samovershenstvovanyia*. [Approximate foundations of goal-setting in the field of self-improvement]. Polotzhk.

5. Dovha, T. Ya. (2016). *Imidzhevi aktsenty v profesiinii pidhotoviti maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly*. [Image accents in the training of the future teacher of elementary school]. Poltava.

6. Dovha, T. Ya. (2016). *Stymuliuvannia interesu studentiv do imidzhotvorennia v osvithomu seredovyshchi universytetu*. [Stimulating students' interest in image formation in the university's educational environment]. Kirovohrad.

7. Karpenko, E. A., Salamandra, S. Y. (2017). *Samoobrazovatelnaia deiatelnost kak pedahohycheskaia problema v razvytyi lychnosti*. [Self-educational activity as a pedagogical problem in the development of personality]. Mohylev.

8. Orlova, O. (2013). *Osobystisne samovdoskonalennia uchnia osnovnoi shkoly: analiz katehorii ta poniat*. [Personal self-improvement of a pupil of a basic school: analysis of categories and concepts]. Uman.

9. Ostapchuk, O. (2007). *Profesiinyi samorozvytok i samoproektivannia v sytemi pedahohichnoi osvity*. [Professional self-development and self-design in the system of pedagogical education]. Kyiv.

10. *Samotvorennia u rozvytku osobystosti: naukovo-metodychnyi posibnyk* (2015). [Self-creation in the development of personality]. Kyiv.

11. Serdiuk, L. Z. (2015). *Samotvorennia osobystosti yak tsilisnyi samodeterminovanyi fenomen*

[Self-creation of personality as a holistic self-deterministic phenomenon]. Kyiv.

12. Surmiak, Yu. R., Kudryk, L. H. (2013). *Psykhologichna hotovnist vykladachiv VNZ do orhanizatsii samovykhovannia studentskoї molodi*. [Psychological readiness of university teachers to organize self-education of student youth]. Lviv.

13. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vykhovannia i samovykhovannia*. [Education and self-education]. Kyiv.

14. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Zalezhyt tilky vid vas*. [Depends on you only]. Kyiv.

15. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Narodzhennia hromadianyna*. [Birth of a citizen]. Kyiv.

16. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Pavlyska serednia shkola*. [Pavlyska high school]. Kyiv.

17. Sukhomlynskyi, V. O. (1976–1977). *Rozмова z molodym dyrektorom shkoly*. [Talk to a young school principal]. Kyiv.

18. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Sto porad uchytelevi*. [One hundred tips for the teacher]. Kyiv.

19. Sukhomlynskyi V. O. (1977). *Suspilstvo i vchytel*. [Society and teacher]. Kyiv.

20. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu*. [How to raise a real person]. Kyiv.

21. Terletska, L. H. (2012). *Protses samopiznannia, yoho struktura i rol u stanovlenni osobystosti* [Elektronnyi resurs]. [The process of self-knowledge, its structure and role in the formation of personality]. Kyiv.

22. Tsymbal, T. V. (2017). *Samotvorennia yak vidpovid na ekzystentsiini vyklyky*. [Self-creation as a response to existential challenges]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДОВГА Тетяна Яківна – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика початкової освіти, професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи, особистісно-професійний імідж учителя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DOVGA Tetyana Yakivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Pedagogy of Preschool and Elementary Education of the Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: the theory and practice of elementary education, the professional training of the future teacher of elementary school, the personal and professional image of the teacher.

Дата надходження рукопису 04. 06. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор В. В. Радул